

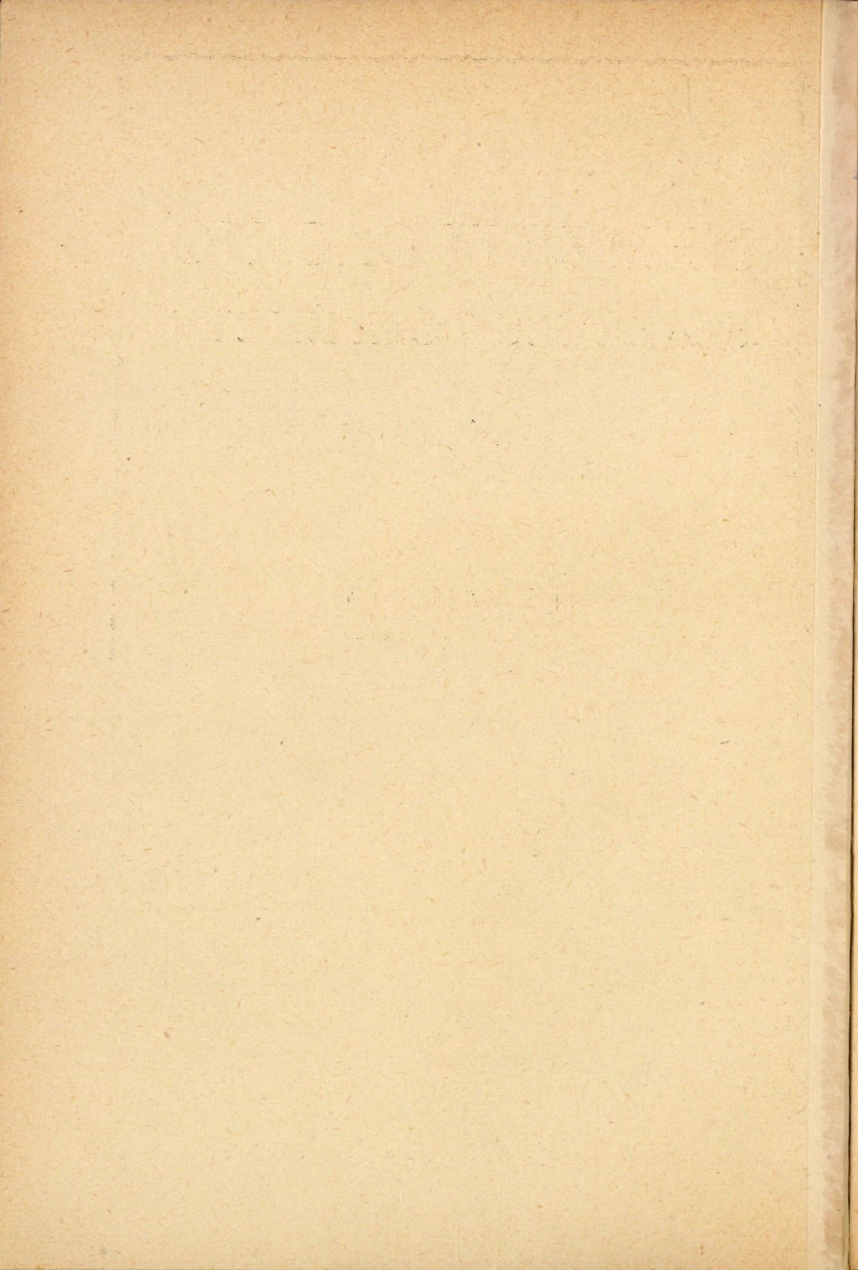
A
NEMZETI CASINO
SZÁZÉVES TÖRTÉNETE

1827–1926

ÍRTA

ILK MIHÁLY

BUDAPEST, 1927

A
NEMZETI CASINO
SZÁZÉVES TÖRTÉNETE

1827–1926

ÍRTA

ILK MIHÁLY

BUDAPEST, 1927

~~V571.971~~

Ciszásos Széchényi Könyvtár

Leltári szám:

V571-4522 | 1966.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

Az 1825—27-iki országgyűlés kerületi táblájának 1825 november 3-án tartott ülésében egy fiatal huszártiszt állott fel és lelkes beszédet mondott a magyar nyelv ügyében. A fiatal huszártisztet nem sokan ismerték még ekkor a hazában és akik ismerték is, csak annyit tudtak felőle, hogy a nagy korzikai elleni harcokban többször vitézül viselkedett, de alig pár év múlva neve a legismertebbek egyike lett széles e hazában és a korszakot, melyben élt és működött, az ő nevéből nevezte el a történelem. E fiatal huszártiszt : Gróf Széchenyi István volt.

Széchenyi fellépésekor oly szegény volt ez a nemzet, hogy még saját nyelve sem volt. Egy holt nyelv foglalta el az egyház, a törvénykezés, a törvényhozás és a közigazgatás terén azon helyet, melyet a magyar nyelvnek kellett volna elfoglalnia. Előkelő köreinket az udvar fénye és a császárváros zaja Bécsbe édesgette és ott megkedvelt német nyelvet családjukban is meghonosították ; de német volt a városi polgárság nyelve és művelt-

sége is. A magyar nyelv kiszorult a falusi udvarházakba és a zsellérházak nádfedele alá. Egységes magyar társadalmi élet nem volt, — elmaradottságunk minden téren megnyilatkozott. A nemzeti érzelmekhez hű köznemesség a kor súlyos politikai és szellemi nyomása alatt tompa aléltságban szenvedett. A társadalmi osztályok között szigorú válaszfal emelkedett; arisztokrácia, köznemesség és polgári rend közötti társadalmi érintkezésre gondolni is merészség volt, mindenik osztály külön élte le napjait. Nem volt egy közös érintkezési pont, egy összekötő kapocs, mely a jókat nagy célok elérésére egyesítette volna.

Ebből a széttagoltságból, ebből az elmaradottságból akarta Széchenyi kiemelni nemzetét és elhatározta, hogy egész életét ennek a nagy eszmének szenteli. Így született meg a Magyar Tudományos Akadémia, a Lóverseny-Egylet, a Nemzeti Casino s utána azon számos nagy intézmény, mint a Dunagőzhajózási Társaság, a Lánchíd, a Vaskapu és Tisza-szabályozás stb., melyek egy-egy láncszemei az ő nagyarányú, de tervszerű működésének, melyek nemcsak a magyar társadalmat, de az egész közgazdasági életet, ipart, kereskedelmet átalakították és európai színvonalra emelték.

Nem lehet ez alkalommal feladatunk Széchenyi István gróf minden irányú működését tárgyalni, — ez a történetírók feladata, — mi csak az ő egyik

kisebb, de azért nem kevésbé fontos alkotásáról, a Nemzeti Casinóról, s annak 100 éves multjáról akarunk megemlékezni.

Széchenyi István gróf, ki többször beutazta Európa összes államait, de különösen Francia-, Angol-, Német- és Olaszországot s az ottani társadalmi életben tevékeny részt vett, az ő nagy megfigyelőképességével tanulmányozta a club-életet, felismerte annak egy nemzet fejlődésére kiható nagy előnyeit s már az 1826-ik évben a pozsonyi országgyűlésen, majd Budapesten is mozgalmat indított egy Casino felállítása érdekében s e törekvésében őt barátai közül többen, de különösen az erdélyi részeken Báró Wesselényi Miklós lelkesen támogatta s a taggyűjtési aláírások — vagy mint akkor nevezték : «akcionáriusok» — szépen gyűltek.

Miután 1827 április havában Széchenyi úgy látta, hogy a tervbevett egyesület ügye kellőképpen elő van készítve, mindazoknak, kik magokat ez egyesületben résztvenni aláírásaikkal kötelezték, meghívót küldött, hogy június 10-én (miután a szerencsésen megkezdődött Ló-futtatásra több Uraságok érkeztek meg), a Dorottya-utcai (most 5. szám) Vogel-házban — hol egyelőre az egyesület részére szállást is béreltek, «annak megkezdése és folyamatbatétele iránt» jöjjenek össze. Ezen úgynevezett «Legelső tanácskozást» báró Brudern József elnöklete mellett tartották meg. Ezen napot

kell tehát a Casino alapítása pontos idejéül elfogadnunk.

Olyan szerencsések vagyunk, hogy Széchenyi ezen összehívó leveleiből egy eredeti példány megvan a Casino iratai között s azt hisszük, hogy nagy alapítónk iránti kegyeletünknek teszünk eleget, midőn azt közzétesszük, megjegyezvén, hogy azt néhai id. báró Vay Miklós küldte meg a Casino igazgatóságának 1877-ben, midőn Casinónk alapításának 50-ik évét ünnepelte.

A levél a következő:

«Méltóságos Báró! Bátorkodom a Méltóságos Bárónak ezennel rövideden tudtára adni azt, ami a Casino eránt, — melynek felállítására Méltóságod is egy Áctiára magát alá írni méltóztatott; — egész mái napig tétetett és mit volna szükséges ezen tárgyra nézve továbbá tenni?

164 Áctiára már vagyon aláírás és lehet reményleni, hogy még 36 Áctiákra Aláírók fognak találkozni s így a 200 Áctiák, melyeknek ebbéli száma azomban is a Casino felállítására meg állapítottatott, el fognak kelni.

Minthogy azon idő, melyben az Ország Gyűlésének vége lesz, már meg vagyon határozva, tehát a pénz lassanként incassáltatik.

Pesten, ahonnan én egynéhány napok előtt érkeztem meg ide, már fel vagyon véve egy lakás folyó 1827-ki Április 24-től 1828-ki Április 24-ig

800 forintért Conv: pénzben.— A legszükségesebb mobiliák, úgy az el kerülhetetlenül meg kíván-
tató házi eszközök meg vannak rendelve, melyek
1,200 forintnál nem igen fognak többbe kerülni. —
Maga a Casino Május közepéig annyira el fog
készülni, hogy abba akkor kiki bé mehet.

Mind ezek Méltóságod betses hozzájárulása
nélkül történtek meg; — én és több Barátim
kéntelenítettünk magunk hatalmunkból munká-
lódni, mert nem is vala lehető az Ország Gyűlése
sokféle tárgyainak folyamatja miatt gyakran
öszve jönni, értekezni és mind azon különböző
gondolatokat s Plánumokat, melyek az efféle
új Intézetek felállításánál ki fejtődni szoktak,
egy kívánságba és egy akaratba egyesíteni.

Egy mulató-hely tehát, melyben minden
pallérozottabb, Pesten lévő tartózkodása ideje
alatt, vagy ottan leendő általutazása alkalma-
tosságával magát kellemetesen mulathattya,
felállíttatott. — De sem azon mód eránt, mely
szerént, ennek fenntartattni kellett, sem ennek
gazdaságbeli, vagy más elrendelésére nézve,
semmi sints jövődre nézve úgy megállapétva,
hogy az változást ne szenvedhetne; — mind azt,
amí eddig ezen tárgyra nézve történt úgy kell
tekinteni, mint provisorie tett rendelkezéseket; —
és minden Áctionáriusnak természetesen szabad-
ságában áll, arról rendelést tenni, hogy az ő ide

adott pénze mely módon fordíttasson a célnak elérésére?

Kérem azért bizodalmasan Méltóságodat, méltóztasson a legközelebb reánk jövő Június elején Pesten személyesen meg jelenni, hol az akkor tartandó Pálya-futtatások tekéntete is betses jelenlétét kívánatossá teszi. Azon Áctionáriusok, kik akkor Pesten lesznek, mind azt, a mi a Casinót érdekli, magok elhatározhattják.

Azon Áctionáriusok, akik akadályoztatnának a most érdeklett időre Pesten személyesen meg-jelenni, természetesen a többi jelenlévő Áctionáriusok végzéseikhez fogják magokat alkalmaztatni.

Ki egyébként betses szívességébe ajánlott teljes tisztelettel maradok a Méltóságos Bárónak Pozsonyban Április 18-án 1827. alázatos szolgálja

G. Széchenyi István.»

Ezen felhívásra 46-an jöttek össze a meghívott részvényesek közül, mert a Pozsonyban ülésező országgyűlés sokakat visszatartott, hogy ezen ülésen megjelenjenek. Széchenyi István gróf a következőkben vázolta az egyesület célját és rendeltetését: «... hogy hazánkban is legyen egy olyan megkülönböztetett díszes összegyűlekehely, melyen főbb és előkelőbb és jobb nevelésűek, eszes, értelmes férfiak, a társasági rendnek mindenik osztályából egymással vagy barátságos

beszélgetés végett találkozzanak vagy többféle politikai újságokat s hasznos gazdasági, tudományos, művészi hónapos-írásokat olvashassanak, magukat pedig üres óráikban illendően mulathassák, — s hogy ha ezutánra több magyar főbb úriházak az esztendőnek egy részét itten Pesten töltenék — a Casinóban egyúttal kényelmes Vendéglőt is lellessenek».

Ez időben már 175 Áctionáriusa volt a Casinónak, kik a 100 ezüst forintban megállapított tagdíjat legnagyobb részt már le is fizették és magukat kötelezték, hogy ezen összeg fizetése mellett 3 évre a Casinónak részesei lesznek.

Mindenekelőtt egy bizottságot küldtek ki, amely megbízatott, hogy a Casinónak úgy belső rendjét, mint fennmaradásának szabályait kidolgozná és az egyesület ügyeit vezetné.

E bizottság tagjai voltak Csapó Dániel, Döbrentei Gábor mint jegyző, Erdélyi János, gróf Fekete Ferenc, gróf Haller Ferenc, gróf Károlyi Lajos, gróf Keglevich Gábor, báró Orczy László, báró Podmaniczky Károly, gróf Széchenyi István és báró Wesselényi Miklós.

Egy alkalommal kimondotta az ülés, hogy minden actionáriusnak joga van az országrészekből ideérkezett jóbarátait, ismerőseit, vagy kormány-székeknél lévő hivatalbelieket, vármegyék tisztjeit, katonatiszteket, földesurakat, tudósokat, művésze-

ket, stb. a Casinóba bevezetni, oly kötelezettséggel, hogy azok neveit — a bevezető nevével együtt — az «Idegenek könyvébe» bevezessék.

Aztán megkezdődött a Casino belső berendezése ; a Casino bebutorozására 6000 forintot állapítottak meg ; gróf Széchenyi István és gróf Keglevich Gábor felajánlották a Casinónak használatra ezüstműüket, míg ilyeneket beszerezhet, gróf Károlyi Lajos pedig «üvegcsüreből» poharakat. Felhívást intéztek az ország különböző vidékein lakó tagokhoz, hogy miután vendéglője által a jobb fajta magyar borokkal meg akarja ismertetni a nagy közönséget, küldjenek fel árusítás végett boraikból elszámolásra pecsételt palackokat.

Nagy lelkesedéssel dolgozott a kiküldött bizottság, — a Casino berendezése gyorsan haladt előre, vendéglőst szerződtettek és a szolgaszemélyzetet megfogadták. Ezen személyzet 1 udvarmester, 1 kapus, 2 belső szolga és 1 fűtőből állott. 18 hazai és külföldi lapot és folyóiratot rendeltek meg a tagok szórakozására. A vidékről a tagok nagymennyiségben küldték fel elárusítás végett boraikat, úgy, hogy a Casino pincéjében csakhamar többezer palack jobbnál-jobb minőségű bor állott. Ezen pince megalkotásával a Casino a magyar borok jóhírnevét akarta öregbíteni és azokat a külföldi kereskedelembe is élénkebb forgalomba hozni. A Casinóban elhelyezett borok csakhamar

oly nagy keresletnek örvendtek, hogy az 1828-ik évi júniusi közgyűlésen Dercsényi Pál eladott borainak árából 100 aranyat ajánlott fel egy gazdasági munka megírására, mely «a Magyarországi mezőgazdák számára a legjobb tanácslatokat tartalmazná». A közgyűlés a hazafias ajánlatot köszönettel fogadta és a pályázat kiírásával az igazgatóságot bízta meg.

A Nemzeti Casino abszolute nem volt exkluzív társaság. Tagja lehetett «minden jeles, nemes magaviseletű férfiú» és éppen azért a legfényesebb történelmi nevek mellett ott találjuk a kormányzéki, vármegyei, városi és bírósági tisztviselők neveit, táblabírákat, ügyvédeket, orvosokat, tudósokat, írókat, kereskedőket, gyógyszerészeket, sőt egy gyógyszerész Pregárd János 6 éven át a Casinónak nagy tiszteletben állott igazgatója volt. Tagja volt Hild József, a Casino mai palotájának építőmestere is.

Így valósult meg Széchenyi István gróf nagy ideája a különböző társadalmi osztályok egyesítéséről.

Széchenyi indítványára elhatározta a közgyűlés, hogy 1829 január 1-től kezdve 1834 végéig terjedő 6 évi aláírást nyissanak, és pedig nem 100 frttal, hanem csak 50 frttal, mert az eddigiekből is már megállapítható volt, hogy a tagok folytonos szaporodása mellett a Casinónak «mint valóban

díszesebb társalkodás tapasztalt összegyűjtő helyének fennmaradása biztosítva lesz». — Ezen aláírások összegyűjtésében — miként Széchenyi leveleiből is megállapíthatjuk, neki oroszlánrésze volt és mint minden vállalkozásában, itt is óriási energiát fejtett ki.

Azon választási rendet, amely ma is érvényes a Nemzeti Casinóban, hogy t. i. évenként a 24 tagból álló választmánynak $\frac{1}{3}$ -da kilép és helyébe újak választatnak, már 1829-ben behozta Széchenyi mégpedig úgy, hogy évenként az igazgatóságnak egy tagja is kilép és helyébe három évre új választatik, a kilépettek pedig csak egy évi szünetelés után választhatók meg újból. Széchenyinek ezen rendszabállyal az volt a célja, hogy évről-évre több ember ismerkedjék meg a Casino vezetésével.

Ugyanekkor állapították meg azt a szintén ma is még érvényben levő szabályt, hogy a nagyközgyűlés mindig január hó utolsó vasárnapján tartassék meg. Az első években ugyanis két közgyűlést tartottak: a nagyközgyűlést január havában és a kisebbet júniusban.

A Nemzeti Casinónak 1830-ig «Pesti Casino» volt a hivatalos neve; a Nemzeti Casino nevet az 1830 február 7-iki választmányi ülésen vette fel, midőn a Vogel-házból a Dorottya-utca és a mai Ferenc József-tér sarkán, a Kereskedők Egyesületének tulajdonát képező ú. n. Pesti börze-palotába

költözött, és pedig azért, hogy meg legyen különböztethető az ugyanezen házban levő «Kereskedői Casino Társaságtól».

A Nemzeti Casinónak ezen újabbi szállásán tágas táncterme, úgynevezett «szálája» is volt, melyet kölcsönös megállapodás szerint a Kereskedők casinójával közösen használtak és báljaikat ezen «szálában» felváltva tartották oly megállapodás mellett, hogy a költségeket közösen viselik, a tiszta jövedelemből azonban a Kereskedők casinója $\frac{2}{3}$ -ad, a Nemzeti Casino pedig $\frac{1}{3}$ -ad arányban részesül. Az 1831-ik évben hat ilyen bált adtak. Ezen bálók két ezüstforint belépő díj mellett a Casinónak 781 forintot jövedelmeztek. Külön íveken gyűjtötték a résztvevő aláírásokat, és pedig a Casino két ívén magyarul, a kereskedők két ívén magyarul és németül. Ime itt kezdődött a kereskedelem megmagyarosítása. De, hogy a magyar főváros ekkor inkább német volt mint magyar, bizonyítja az, hogy ezen bálókra 2000 magyar és 4000 német «bilétát» nyomattak. Mint érdekes kortörténeti adatot nem tartottuk feleslegesnek ezt felemlíteni.

Mihelyt Széchenyi látta, hogy a Casino fennállása emberi számítás szerint biztosítva van, mind élénkebben foglalkozott azon gondolattal, hogy a Casino részére házat, illetőleg telket kellene szerezni, amelyen az egyesület céljainak megfelelő ház felépítendő volna.

Az 1831-ik év december 31-én fel is vetette ezen kérdést és a házvételt olyképpen gondolta megoldhatni, hogy a tagok sorából egy külön részvénytársaság alakíttatnék, amelyben a Casinóé volna a részvény-többség és ezért elsősorban ő nyerne elhelyezést a megszerzendő épületben, míg a rendelkezésre álló többi helyiségek idegen bérlőknek adatnának ki és a ház jövedelméből kiki részvénye arányában részesülne.

A házvétel eszméje mind jobban hódított és az 1832 június hó 3-án tartott közgyűlésen az akkori igazgatók, gróf Károlyi Lajos, Földváry Antal és Havas József mellé felkérték gróf Széchenyi Istvánt is és megbízták őket, hogy megfelelő házat vagy telket keressenek, melyen a casinói ház felépíttetnék, kikötván, hogy a megveendő ház vagy telek helye a Fürdő-utcától a nagypiaci házak (mai Erzsébet-tér) napnyugati soráig, felfelé pedig a Franciskánus barátokig terjedő útvonalban legyen.

Az 1833. év januári közgyűlésén Széchenyi már javaslatot is terjesztett elő, hogy a Pestváros tulajdonát képező ú. n. «Harmincad-ház» telkét kellene megvenni, mihez a közgyűlés hozzá is járult. A házvételre ekkor már 116 részvényt jegyeztek a tagok 500 forintjával és a Casinónak is 14,000 ezüstforintnyi meggazdálkodott tőkéje volt a Kereskedők Egyesületénél 5 százalékos kamatra elhelyezve. Ez már olyan összeg volt, melynek birtokában

egy ügyes pénzügyi művelet segélyével abban az időben a házvételbe bele lehetett menni.

Széchenyi és a kiküldöttek nagy buzgalommal foglalkoztak a házvétel kérdésével s bár a «Harmincad-ház» és telek megvétele végett a bizottság a kitűzött árverésen Pest városának három ízben a legmagasabb összeget ajánlotta fel, Pest város tanácsa az ajánlatot nem fogadta el és a bizottság kénytelen volt ezen alkalmas helyen fekvő ház illetve telek megvételéről lemondani.

Az igazgatóság mindig sokat foglalkozott a casinói élet mentül kellemesebbé és változatosabbá tételével, hogy ezzel is mentül nagyobb vonzóerőt gyakoroljon a tagokra és ezért báró Bánffy Pál igazgató javaslatára a választmány egy bizottság küldését határozta el, hogy «a muzsika pártfogása, valamint a szépművészetek előmozdítása kedvéért a Casino szállájában minden vasárnap muzsika-darabok adassanak elő és a magyar theátrumi jelesebb színjátékszók által jelesebb magyar darabok is felmondassanak és ezeken a részvényesek és ezek meghívottjai minden fizetés nélkül résztvehessenek.»

Miként a fejlemények bizonyítják, ezen zenei előadások a mai kamara-zenének kezdetleges megnyilatkozásai voltak, ahol egy négytagú zenekar a legkiválóbb zeneszerzők válogatott műveivel mulattatta a nagy számban összejött társaságot. Ezen

zenei előadásoknak rendezője és legfőbb irányítója Rosty Albert volt, mint hangászati igazgató, aki úgylátszik, hogy a klasszikus zenének alapos ismerője, sőt művelője is volt s aki az e célra megállapított évi 400 ezüst forintot sokszor a saját zsebéből is pótolta, hogy nagyot és szépet mutasson be.

Ezen «hangászati mulatságok» az igazgatóságának az 1835-iki közgyűlésén beterjesztett jelentése szerint «olyan nagy kedveltségre tettek szert, hogy az Intézet kellemeinek egyik ága sem fogadtatott oly meleg részvétellel, mint a hangászati mulatságának létrehozatala, sőt asszonyaink is, kik mindaddig nem igen nagy kedvelői valának a Casinónak, egyszerre a legforróbb előmozdítóivá varázsoltattak stb.» — miértis a hangászati igazgató javasolja, hogy e célra a közgyűlés 400 frt helyett évi 1000 frtot szavazzon meg, ami meg is történt. — Íme a Casino kezdi a nőket is meghódítani!

A későbbi években Rosty Albert hangászati igazgató által kidolgozott szabályok szerint a négy quartettet játszó művész egyenkint 100 frtot, a második violon cellista 50 frtot, a contra-basszista 25 frtot, együtt 475 frt évi fizetést élvezett. Az éneklőknek fortepianoval való kísérésére Erkel karmester fogadtatott fel évi 50 frt fizetéssel. Mihez járul az éneklő és játszó honi és idegen művészeknek megjutalmazása, kik rangjukhoz és

elhíresedésükhöz képest négy aranytól 12 aranyig terjedő honoráriumban részesültek.

Ezen zenei multságok 1833-tól 1846 végéig megtartattak, ekkor azonban látogatottságuk csökkenni kezdett, mert ez időben Pest zenei élete nagyobb fejlődésnek indult s a nyilvános hangversenyek és híres művészek fellépte mind gyakoribbá vált, — az év végével aztán azokat teljesen beszüntették.

Nincs minden érdekesség nélkül, hogy a Casino tagjai a Casino helyiségeiben az első években ingyen dohányt élveztek. Nyoma van, hogy Högyész, Sopron vármegye alispánja 1837-ben 5 mázsa vitnyédi dohányt vásárolt a Casino részére. Természetesen az ingyen dohány élvezete óriási füstöt okozott a termekben, ugyannyira, hogy számosan kérték egy pár füstmentes teremnek berendezését, de ilyen helyiségeket nagyon nehéz volt elkülöníteni, míg aztán a füstöt oly módon csökkentették, hogy az ingyen dohányt 1851-ben, hivatkozva a Casino nehéz pénzügyi helyzetére, beszüntették, sőt 1863-ban a költségvetésből az ingyen trombitákra (szivarszipkák) felvett 300 frtot is törölték.

A Casino 1827-től csak 1830 május 1-ig volt a Vogel-féle házban elhelyezve és ekkor átmentek a közelben levő úgynevezett «Kereskedők börze házába», hol kezdetben 3200 ezüstforint bért fizettek. Minden szerződési ciklus lejárta után a

Kereskedők Egyesülete mint háziur természetesen béremeléssel lépett fel, ami a Casino vezetőségének mindig eszébe idézte a saját ház szerzésének gondolatát s miután a «Harmincad-ház» megvételéről végleg le kellett mondaniok, az 1837-ik évi közgyűlésen Széchenyi hosszas keresés után javaslatot terjesztett elé, hogy a Casino céljaira legcélszerűbb volna a Kereskedő Egyesület házának közvetlen szomszédságában levő Dorottya-utcára néző ú. n. «Schaeffer»-házat és a Dunára néző «Ferdinándy»-féle házat megvenni, amelyeket könnyen össze lehetne egy házzá kapcsolni. A közgyűlés a tervet tetszéssel fogadta és megbízta a házbizottságot, hogy a háztulajdonosokkal tárgyaljanak, meg-egyezésre azonban ezen tárgyalások sem vezettek és a bizottság tovább folytatta az alkalmas ingatlan keresését, de különösen Széchenyi lelkét tartotta állandó izgalomban a házvétel gondolata. 1841 január 30-án gróf Keglevich Gáborhoz intézett levelében írja: «... több házat szemeltünk ki már e célra, de titokban, mert itt a nyilvánosság mód nélkül felverné a házak becsét, sőt minden alku lehetőségét megsemmisítené; csak annyit mondhatok el, hogy Pest város szebb részében fog lenni, ára körülbelül 160,000 frt lesz, stb.»

Bármennyire szíven viselte is gróf Széchenyi István a casinói ház megszerzését, bármennyire buzgólkodott is ez ügyben, ennek megvalósulását

ő már nem érhetette meg. Közbejöttek az 1848—49-iki események és az ezt követő szomorú idők, a nemzeti elnyomás szomorú korszaka, amelyek a Casino fejlődésére nézve nem lehettek előnyösek, mert míg 1847-ben tagjainak száma 574 volt, 1854-ben a tagok száma 260-ra szállott le; ily körülmények között pénzügyi viszonyai is nagyon megromlottak, úgyhogy állandó fenntartása csak úgy sikerült, hogy a házvételre összegyűjtött tőkéjéből vett fel időről-időre kisebb-nagyobb kölcsönöket, amelyeket aztán később viszonyai javulása után kamatos-tul visszatérített.

Már 1841-ben a Casinónak részint készpénzben, részint különböző hazai vállalatok papírjaiban elhelyezve mintegy 45,000 frtja volt, mely összeg a casinói ház vételének alapjául szolgált. Hogy a házvétel lehetőségét siettessék, a közgyűlés 1857 január 1-től kezdve a tagdíjnak 50 frtról 60 frtra (illetve osztrák értékben 63 frtra) való emelését határozta el, olyképpen, hogy a minden tag által évenként fizetendő 10 frt többlet a házépítési alaphoz csatoltassék. Ezen intézkedés nagyon hozzájárult a házalap növeléséhez.

A Casino folyton emelkedő bér mellett még mindig a Kereskedők Egyesületének házában lakott; az 1841—42-ik évben már 5000 frt bért fizetett, míg a következő négy évben évi 6000 frtot.

Miután a Casino a folyton emelkedő házbéreket

fizetni már nem volt képes, 1850-ben elhatározta, hogy a Kereskedők Egyesület házának bérletét felmondja és 1851 Szent Mihály napjától kezdve első szállásába a Dorottya-utca 5. sz. alatti Vogel-féle házba visszaköltözik, hol az első évben 2500 frt, a további öt évre pedig 1857 Szent Mihály napjáig évi 4000 frt bért fizet; ez ugyan a korábbi szállásnál kisebb volt, de a Casino pénzügyi helyzete egy drágább szállás kibérlését nem engedte meg.

Hogy a Casino akkori pénzügyi helyzetét megvilágítsuk, hivatkozunk a Casino 1852-ik évi költségvetésére, mely a bevételeket 17,332 frttal, a kiadásokat pedig 15,618 frttal irányozta elő; de a kiadásokban a házvételi alapból kölcsönzött összegek megtérítésére semmi sincs felvéve.

A Casino újabb szállása a Vogel-féle házban szűkebb lévén, mint a megelőző volt, ezen körülmény a házvétel ügyét újból előtérbe hozta és az 1856-ik évi közgyűlésen az akkor működő három igazgató gróf Károlyi György, Zsivora György és Ürményi József mellé még Clark Ádám, gróf Szapáry Antal és báró Wenckheim Béla tagokat teljhatalommal kiküldötték, «hogy a Casino céljainak megfelelő háztelek iránt alkut kötni, a telekvásárlás, építés és felszerelésre megkívántató pénzerőt beszerezni és aztán az építést és berendezést megindítani szíveskedjenek», amire a Casino eddig megtakarított pénzét és évenként felesleges jöve-

delmét felajánlják, csak azt kötven ki, hogy a szerzendő ház lehetőleg a váci-utcai Nagy Kristóftól a Fürdő-utca és a Vásártér nyugati része közötti területen szereztessék be. Ez okból a Vogel-féle ház bérletét, amelynek állandó béremelését végre is megunták, csak 1859 Szent Mihály napjáig hosszabbították meg és e naptól fogva a Hatvani-utcában lévő gróf Cziráky-féle házat foglalták le a Casino szállásául és pedig 1859 Szent György napjától számított hat évre, vagyis 1865 Szent György napjáig, és pedig azért olyan korán, hogy idejük legyen az átköltözködéssre.

Az új szállás berendezésére Ybl Miklós építész csinált tervet, ki azt a légszeszvilágítással együtt 21,920 frttal irányozta elő, de tényleg 24,000 frtba került. A tagok rendkívül meg voltak elégedve az új szállás meglepően ízléses és célszerű berendezésével és az igazgatóságnak buzgó működéseért jegyzőkönyvi köszönetet és hálás elismerést szavaztak.

Ezen általános tetszéssel találkozó szállás kibérlése és berendezése nem altatta el a Casino házvétel tárgyában évtizedek óta táplált óhajást és a kiküldött bizottság ezirányban tovább is fáradhatatlanul dolgozván, végre az 1864 december 28-iki választmányi ülésen gróf Szapáry Antal igazgató bejelentette, hogy a házvétel céljaira a már évek előtt tőkésített megtakarításokból, to-

vábbb a megállapított tagdíj-többletből és az éveken át beszerzett részvényekből már cca 75,000 frtnyi vagyona van a Casinónak amely megfelelő pénzügyi művelet segélyével képessé teszi a Casinót arra, hogy ha nem is fényes palotát, de az idő viszonyainak és a tagok kívánságainak és kényelmének megfelelő házat szerezzenek; e célra javasolja az Úri-utca és Ferenciek-tere sarkán levő Jankovich-féle ház megvételét és felépítését. A választmány nagy örömmel fogadta a benyújtott tervezetet, mely a Casino csaknem 4 évtized óta táplált óhaját valósítja meg s az Igazgató-Grófnak buzgalmaért hálás köszönetét fejezván ki, e terv keresztülvitelére báró Orczy Béla, Hollán Ernő (mint szakértő), Clark Ádám, gróf Károlyi György, gróf Szápáry Antal, Ledniczky Márton (mint jogi véleményező), Ürményi József és báró Wenckheim Béla urakból összeállított bizottságot küldte ki.

Ezen bizottság 1865 január 2-án összeülvén, miután a ház fekvését — mint a belváros legforgalmasabb pontját — a Casinóra nézve alkalmasnak találták, megállapították, hogy a régi ház lebontása után egy 2 emeletes épületet kellene újból felállítani.

A ház és telek ára 160,000 frt lenne, a két-emeletes új épület 160,000 frtba kerülne és így az egész 320,000 frtot tenne ki. Miután pedig a Cziráky-féle ház bérlete 1871-ben jár le és eddig

a Casino házvételi alapja 90,000 frtra emelkedniék, másrésről pedig a házon 30,000 frt teher is van, amit egyelőre nem kellene kifizetni, a telek megszerzése és megfelelő ház felépítésére csak 200,000 frt beszerzése volna szükséges, amit a Casino saját tagjaitól kölcsönképpen könnyen beszerezhet.

Ha a ház fölépül, akkor a földszint és a II-ik emeleti helyiségek bérbeadásából legalább 7000 frt jövedelme lehetne a Casinónak, ami a kölcsön kamatainak nagy részét fedezné, míg az I-ső emelet a Casino elhelyezésére teljesen megfelelő volna.

Az 1865 január 31-iki közgyűlés ezen tervet általános helyesléssel fogadván, annak keresztülvitelét elhatározták és a házvételi részvények aláírását megindították. A június 3-iki választmányi ülésen Károlyi Gyula gróf bejelentette, hogy egyedül az ő aláírási ívén 60,000 frt kölcsönösszeg gyűlt össze s a Casino házvételének pénzügyi megvalósulása a legszebb reményekkel kecsegtet, sőt a ház és telek már a Casino tulajdonába telekkönyvileg át is iratott, mit a választmány lelkes örömmel vett tudomásul.

Az építkezési tervek elkészültek ugyan, azonban az építési anyagok drágasága miatt az építést mint tervezték, 1868-ban megkezdeni nem lehetett, ez okból, miután a gróf Cziráky-ház bérlete már egyszer 1871 Szent György-napjáig meghosszab-

bíttatott, azt újból 1874 május 1-ig meghosszabbították, remélve, hogy addig az új ház felépül.

Három év telt el a Jankovich-féle ház megvétele óta, midőn az 1868-iki közgyűlésen Széchenyi Béla gróf, hivatkozván arra, hogy a Casino céljaira megvett ház a budai oldalhoz távol van, azt javasolta, hogy adják el ezt a házat és helyébe vegyék meg a Dunaparton az Első Magyar Ált. Biztosító Társulat házával szemközt lévő telket, mely akkor a Nemzeti Színház tulajdona volt. Ezen indítványt gróf Andrassy Gyula is pártolta, sőt ez irányban 64 tag kérvényt is nyújtott be a választmányhoz. Ekkor újból megindultak a tárgyalások s az eredmény 3 évi tárgyalás után ezen terv elejtésével az lett, hogy 1871-ben a Jankovich-féle házat, melyet 154,000 frton vásároltak meg, elcserélték a gróf Cziráky-féle házzal és reáfizettek a cserére 250,000 frtot.

Ezen ház megszerzése súlyos terhet hárított az egyesületre, mert azonkívül, hogy a tagoktól egy 200,000 frtnyi részvénykölsönt vett fel, ami után 5 % kamatot kellett fizetnie, a ház berendezésére is az Osztrák-Magyar Banktól 100,000 frtnyi 6 %-os törlesztéses kölsönt is kényszerült felvenni, de tekintettel a tagok létszámának örvendetes emelkedésére, valamint arra, hogy 1868-tól kezdve az új tagok már 100 frt, 1881-től pedig 120 frt tagdíjat és azonkívül egyszersmindenkorra 200 frt felvételi

díjat is fizettek: az így előállott jövedelem-szaporulat ezen terhek viselését megkönnyítette.

Ezen ház megvételével új korszak kezdődött a Nemzeti Casino történetében; az egyesület tagjainak szükséglete, kényelme, szórakozási eszközei kiváló gonddal találkoztak s a palota a Casino céljaira teljesen átalakíttatott. A házszerzés dicsősége teljesen gróf Szápáry Antalt illeti, ki 17 éves buzgó igazgatói működésére a koronát ezen ház megvételével tette reá. Gróf Szápáry Antal a kötelességteljesítés embere volt s amit magára vállalt, azt lelkiismeretesen teljesítette is. Azonban a Casino mai alakját utódjának, Károlyi István grófnak köszönheti, ki ugyancsak 17 évig állott a Casino élén s ez idő alatt mindent elkövetett, hogy a családi ház céljaira épült palotát egy előkelő társadalmi intézmény céljaira átalakítsa. Még sokan vannak a Casino tagjai között, kik visszaemlékeznek a régi kényelmetlen, sötét lépcsőházra, melyet kora reggeltől a késő éjjeli órákig gázzal kellett megvilágítani, hogy azon a Casino termeibe feljuthassanak.

Gróf Károlyi István nagyúri ízlését ezen lépcsőház sértette, sokat foglalkozott azon gondolattal, hogy azt átépítteti, de a Casino pénzügyi helyzete azt sokáig nem engedte meg, míg végre a viszonyok javulása után 1890-ben az megvalósíthatóvá vált. Ez évben aztán Meinig Artur műépítész tervei

szerint, melyet az építész teljesen a kiváló mű-
ízlésű gróf ideái alapján dolgozott ki, francia
renaissance stílusban felépült az új lépcsőház, mely
a főváros ilyenemű alkotásai között mindig a leg-
kiválóbbak egyike fog maradni. Nem tartjuk érdek-
telennek ezen lépcsőház-építési és felszerelési költ-
ségeknek feljegyzését, melyek 43,879 frtot tettek ki.

Nagy súlyt helyezett Károlyi István gróf a
Casino könyvtárának méltó elhelyezésére is. A
Casino könyvtára, melynek gyarapítására az egye-
sület már az első években is 1000—1500 frtot
fordított, tulajdonképpen 1842-ben indult erősebb
fejlődésnek, midőn Dessewffy Aurél gróf nagyértékű
könyvtárát a Nemzeti Casinónak ajándékozta.

Már az 1880-as évek elején mintegy 19,000
kötetet tartalmazott ezen könyvtár; 1926 végéig
azonban tartalma már 32,539 kötetre emelkedett.
Ha nem is voltak közöttük könyvészeti ritkaságok,
de voltak és vannak nagyértékű művek, melyeket
egyesek, magánosok, éppen nagy értékük miatt
nem szerezhettek be. Ott van azonban Calepinus
szótárának bázeli kiadása 1605-ből, aztán az Augs-
burger Allgemeine Zeitung, melynek 1798-tól
1848-ig terjedő 50 évfolyamát Szilágyi Ferenc
résztvényes ajándékozta 1855-ben a Casinónak; a
későbbi évfolyamokat pedig a Casino szerezte meg,
úgyhogy ezen legrégibb világlap egész napjainkig
megvan könyvtárunkban; továbbá a «Quarterly

Review», mely hasonlóképpen alapításától kezdve megvan a Casino birtokában, de megvannak magyar, német, francia, angol és olasz nyelven a világirodalom legkiválóbb termékei, melyek szakszerű kiválasztása egy tudósokból, írókból és könyvbarátokból összeállított bizottságra, az ú. n. könyvtári bizottságra volt mindig bízva.

E nagy kincs méltó elhelyezésére gondolt Károlyi István gróf, midőn 1886-ban Lipthay Béla báróval, a könyvtári bizottság akkori elnökével megállapodva, a könyvtár méltó berendezését határozta el és ez okból a könyvtár nagytermét emeletmagasságra emeltette fel és azt tölgyfából készült, beüvegezett stílszerű könyvszekrényekkel szereltette fel; a kisebb könyvtárterem átalakítását már utóda, Esterházy Mihály gróf fejezte be.

Bizonyára még sokan fognak visszaemlékezni a Casino dísztermének, az ú. n. vörös-szalonnak a 80-as évek közepén volt berendezésére. Az ott elhelyezett fauteuille-ök és pamlagok, ú. n. honvéd-vörösposztóval voltak bevonva; legfőbb ékessége e teremnek egy fekete márványkandalló volt, mely ma is annak egyik díszét képezi. E márványkandallónak származása nincs teljesen felderítve, de minden valószínűség szerint ez a Casino egyik régi lelkes igazgatójának és az alapításban Széchenyi egyik legbuzgóbb munkatársának, gróf Károlyi Györgynek ajándéka, ki az ú. n. végrende-

leti aláírásban résztvevén, azáltal akart ott megígért kötelezettségének eleget tenni, hogy 1854-ben a Vogel-féle házban másodízben bérelt szálláson, egy megnagyobbított terem felszerelésére egy díszes márványkandallót ajándékozott és minden valószínűség szerint onnan azt, midőn a Casino mostani palotájába átköltöztek, mint igen értékes felszerelési tárgyat, az új szállásra áthozták.

Károlyi István gróf 1885-ben a régi elavult bútorokat teljesen modern, bőrrel bevont kényelmes fauteuille-ökkel és pamlagokkal cserélte ki, melyekhez a mintákat ugyan Angliából hozta a gróf, de aztán budapesti iparosokkal utáncsináltatta, egyrészt hogy ízlésük nemesedjék, másrészt, hogy a magyar iparnak munkát s az iparosnak kenyeret adjon.

Az ő nemes ízlését dicséri a Széchenyi-terem gyönyörű fal- és mennyezet-burkolata, valamint a nagy étterem mahagoni berendezése és a terasz felépítése is.

Utóda Esterházy Mihály gróf az «olcsóság és kényelem» elvével foglalta el igazgatói állását és ezen elvekből sokat meg is valósított; ő kezdte meg a Casino adósságainak élénkebb törlesztését, melyet aztán Zelenski Róbert gróf igazgató szigorúan takarékos, mindig előrelátó gondosságával pár év alatt teljesen be is fejezett és hatéves működése alatt nemcsak 160,000 frt adósságot fizetett

vissza és ezáltal a Casinót teljesen tehermentessé tette, hanem a billiárd-terem, vörös-terem és Deák-szoba teljes restaurálása által igen tekintélyes beruházásokat is teljesített.

A következő igazgatók gróf Hadik-Barkóczy Endre, ki különösen a terasz átépítésével szerzett magának érdemeket és gróf Edelsheim-Gyulai Lipót, ki a Casino ízléses berendezésének továbbfejlesztése körül buzgólkodott, zárják le azon igazgatók névsorát, kinek a Casino mai alakját és berendezését köszönheti.

Természetesen nem szólhatunk azokról, kik a világháború zivatarai, a forradalom és a kommunizmus pusztításai után a Casino sorsát kezükbe vették, akik megkezdték a romok eltakarítását, a szennyből megtisztították és új életre keltették a Casinót. Akik felkutatták és visszaszerezték az elrablott bútorokat, szőnyegeket, ezüst- és asztal-neműeket és évek munkájával visszaállították a Casinót abba az állapotba, amelyben a világháború előtt volt, amelyben ma van. Nem szólhatunk róluk, mert ők ma is a Casino élén állanak.

Áldjuk az isteni gondviselést, hogy a Casinónak mindig adott férfiakat, ha szükség volt reájuk a bajban és bízunk abban, hogy a magyar nemzetből soha sem fog kihalni az élni tudás és akarás gondolata és ez el fog vezetni bennünket egy jobb korba, mely után százezrek ajaka epedez.

A Nemzeti Casino 100 éves multjában, a nemzeti és hazafias eszméknek mindig hűséges őre volt és a nemzet örömeiben és gyászában egyaránt részt vett és bár egyesek és magánosok nyomorának enyhítését saját külön társulati céljai feláldozásával nem vonhatta feladatai körébe, országos és közcélokra nem szokott fukarkodni filléreivel. A nemzeti nyelv és műveltség terjesztése megalkotása első éveitől kezdve, mikor még a kezdet nehézségeivel kellett megküzdenie, különösen szíven feküdt.

1833-ban, midőn Pest vármegye rendei a magyar színház felállítása iránt mozgalmat indítottak és egy ház kisorsolásával akartak e célra nagyobb összeget beszerezni, az eredmény biztosítása végett a Nemzeti Casino az előleges költségek fedezésére 1000 ezüst frtot ajánlott fel, majd december 10-én a budai magyar játékszín támogatására 600 frtot szavaztak meg: ugyanezen célra 1836-ban ismét 400 frtot, 1837-ben pedig, midőn megbizonyosodtak a felől, hogy Budán a magyar színház csak közadakozásból tartható fenn, újabbi 500 frtot szavazott meg a Casino, bár akkor maga is a kezdet nehézségeivel küzdött. Az állandó magyar színház 1834-ben megnyilván, 1840 frton ott azonnal páholt bérelt és annak berendezésére külön 400 frtot szavazott meg.

Midőn 1848 tavaszán a kormány a nemzetet

a haza megvédése végett áldozatokra szólította fel, a Nemzeti Casino is lelkes örömmel sietett a házvételre félretett, megmozdítható tőkéjét, 20,000 frtot a haza oltárára önkéntes hazafiúi áldozatképpen letenni és csak azért nem terjedt az egyeslet hazafiúi áldozatkészsége tovább, mert félretett kis tőkéje olyan hazai közhasznú vállalatokba volt befektetve, melyeknek pénzügyi állapota nagyon megcsúszott, ha azokat a Casino felmondotta volna.

Az 1848. évi június 4-iki közgyűlésen még Széchenyi elnökölt és ekkor látták őt utóljára a Casino falai. Szívét, lelkét azonban otthagya ezen egyesületnél, melynek atyja és megteremtője volt. A politikai viszonyok fejlődése, a nemzet és a bécsi kormány között kitört viszály és véres harcok oly súlyosan nehezdedtek a rendes emberi mértékkel alig mérhető nagy szellemre, hogy a túlérzékeny lelkében felébredt önvád, mellyel a nemzetnek elaléltságából való felébresztése miatt önmagát vádolta, úgy megrendítette, hogy megnyugvást keresni a döblingi ideggyógyintézetbe vonult.

Az 1856. év november havában tartott választmányi ülés örvendetes meglepetésben részesítette az ülésre összejött tagokat. Kovács Lajos, ki Széchenyi minisztériumában mint osztályfőnök működött s kit meleg baráti viszony fűzött Széchenyihez, meglátogatta Széchenyit döblingi magányában, ki megkérte őt, hogy egy díszes sakk-

játékot, mint az ő ajándékát, adjon át a Casinónak. A választmány lelkes örömmel fogadta a szép ajándékot, «melyet az alapítónak az intézet iránt érzett meleg szeretete bizonyságául fogadott és annak örvendetes előjeléül, hogy rövid idő alatt hazájába és e társaságba is vissza fog térni».

Fájdalom, ezen remény nem valósulhatott meg. 1860 április 8-án eldördült Döblingben az a pisztoly-lövés, mely a legnagyobb magyar életét kioltotta, s amely mélyen megsebezte minden hazáját szerető igaz magyar lelkét s a Nemzeti Casino falai soha nem látták többé Széchenyit.

Az ajándéku! küldött sakkjátszmának sehol nyomát nem találjuk a leltárakban, de a mult évben kezünkbe került egy valóban díszes sakk-játszma, mely két vörösbársonnyal bélelt tokba van elhelyezve. A figurák bronzból vannak, kivitelük szokatlanul díszes; az egyik doboz figurái ezüstözve, a másik dobozéi aranyozva vannak; származását senki sem ismeri, — évtizedek óta a komornokok pénzszekrényében állottak, a nélkül, hogy tudnák, miért kell azt oly biztos helyen őrizniök. Kétségtelen, hogy e sakk-játszmában nagy alapítónk szeretetének és gyöngéd megemlékezésének utolsó jelét állapíthatjuk meg.

1859-ben, midőn Kazinczy Ferencnek, a nagy nyelvújítónak 100 éves születésnapját ünnepelte a nemzet, Casinónk is résztvett a nagy nemzeti

manifestatióban, «midőn az egész hon visszhangozza és dicsóíti azon nagy fiának nevét, ki édes anyanyelvének újjáteremtője és a jóízlés megalapítója volt : örömmel ragadja meg az alkalmat — mondja a határozat — hogy a Kazinczy-alaphoz 1000 frttal járuljon».

Midőn az Akadémia házépítése 1860-ban szőnyegre került, a Casino 2000 frttal járult a házépítéshez, másrésről az Akadémia részére egy külön 4000 frtos alapítványt tett, melynek 5 %-os kamatát évenként mindaddig fizette, míg a tőkét be nem szolgáltatatta.

Az 1861-ik évi közgyűlés jelentése szerint a tagok létszáma kezdett szaporodni, mert míg az előző évben csak 323 tagja volt, 1861-ben a tagok száma már 484-re emelkedett ; 1870-ben 744, 1880-ban 716, 1890-ben 706, 1920-ban pedig 758 tagja volt a Casinónak.

Gróf Széchenyi István, kinek egyik fontos célja az volt, hogy a Nemzeti Casino megalkotása által magának nagy tervei kiviteléhez egy archimedesi pontot szerezzen, — különös figyelmet fordított arra, hogy a hatalmasok kegyét, jóakarátát a Casino részére megnyerje. Az volt a célja, hogy ott legyen minden ember, kinek befolyás, hatalom és vagyon van kezében. Tagja legyen a születés, a vagyon és a szellem arisztokráciája, ilyen értelemben tehát a Nemzeti Casino egy igazi arisztokrata

klub lett volna; de az arisztokratizmust ő az illető súlyában kereste, legyen az történelmi, vagyoni, vagy szellemi súly.

A politikát mindig távol akarta tartani a Casinótól. 1840 január 3-án Fáy Andráshoz, a Casino egyik igazgatójához intézett levelében a többek között írja: «... a Casino sohasem volt azért felállítva, hogy általa politikai elveket vívjunk ki, hanem egyedül concentratio végett. S éppen ezen oknál fogva, mivel a Casinónak semmi színt viselni nem szabad, mindent kerülni kell, mi a kormánnyal ujjhúzásra mutathatna, stb.»

Mindjárt az első évben igyekezett herceg Metternich Kelement, a mindenható kancellárt, a legitimitás elvének őrangyalát, — mint akkor nevezték, — majd gróf Reviczky Ádám magyar főkancellárt a tagok sorába beléptetni, sőt már 1828-ban azon gondolatot is felvetette, hogy az ország nagy nádorát, József főherceget, akinek kegyeivel teljes joggal dicsekedhetett, a Casino tiszteleti tagjává, vagy amint akkor kifejezték, «becsületbeli tagjává» megválasszák. Fájdalom, az udvari felfogás kemény bástyáin Széchenyi ezen törekvése hajótörést szenvedett és hosszú éveknek kellett az idők árjában elmerülniök, míg egy szabadabb légáramlat ezt a felfogást elfújta és uralkodóházunk tagjai Casinónk tagsági kötelékébe léptek.

Első, uralkodóházból való tagja a Casinónak Bourbon Károly Lajos lukkai uralkodó herceg volt, kit 1836 február 4-én közfelkiáltással választottak a Casino tagjává, kimondván egyúttal a választmány, hogyha jövőre is alkalma lesz a Casinónak királyi vérből való személyeket kebelébe fogadni, az jövőre se történjék golyódobás, hanem közfelkiáltás útján; és valóban a Casino tiszteleti tagjait a későbbi időben is így választotta meg.

A Casinónak első tiszteleti tagjai voltak: Albert Edward walesi herceg, angol trónörökös, ki 1901-ben VII. Edward néven Anglia királyi és India császári trónjára lépett és még trónörökös korában Angelli által festett életnagyságú képével ajándékozta meg a Casinót; második Rudolf főherceg, az osztrák császári és a magyar királyi trón örököse, ugyancsak Benczur által festett életnagyságú képét ajándékozta a Casinónak; csakhamar követték őt Jenő főherceg és a nagy nádor teljesen magyarrá vált unokája József főherceg és fia József Ferenc főherceg és a család másik ágából Albrecht főherceg, — majd Magyarország kormányzója: nagybányai Horthy Miklós, végül Dom Miguel braganzai kir. herceg.

A walesi herceg trónralépte után is súlyt helyezett arra, hogy a Nemzeti Casino tiszteleti tagjai sorában megmaradjon. Midőn Esterházy Mihály gróf őt 1901-ben a trón elfoglalása után a

Casino nevében Londonban üdvözölte, különös örömét fejezte ki a felett, hogy azon számos társaság kör közül, amelyeknek tagja volt, éppen a Nemzeti Casino emlékezett meg róla, hol oly sok kellemes órát töltött és királyi üdvözlétét küldötte a Casino tagjainak.

Károlyi István gróf igazgatói működése és a két trónörökösnek casinói tagsága összeesnek egymással. A walesi herceg 1881 óta volt tagja a Casinónak s valahányszor Budapestre jött, mindig méltó ünneplés tárgyát képezte.

Másik dísz a Casinónak Rudolf trónörökös volt, ki többször kereste fel egyesületünket s miként kijelentette, ott magát mindig rendkívül jól érezte. 1885 augusztus havában, a budapesti Országos kiállítás megtekintése után a késő délutáni órákban fenséges nejével együtt kereste fel a Nemzeti Casinót. Károlyi István gróf, mint a Casino akkori elnök-igazgatója, fogadásukra sietett és gondoskodott róla, hogy a fenséges pár jól találja magát. Az ebédet néhány casinói tag társaságában költötték el és Berkes bandája szebbnél-szebb fülbemászó nótáival annyira lebilincselte a fenséges párt és kíséretöket, hogy a szolgálattevő szárnysegéd a Bécsbe-indulásra kitűzött időpontról megfeledkezve, félórával később jelentette, hogy a mozdony fűtve van, de a trónörökös mosolyogva intett a kétségbeesett szárny-

segédnek, hogy csak fűtsék azt a mozdonyt tovább — és fűtötték is, mert a fenségek oly jól érezték magukat, hogy az indulásra kitűzött 9 órából 11 óra lett, mikor a vonat a budapesti pályaudvarból kirobogott.

Ezen időben a Casinóban minden évben egy-egy nagy bál tartatott, amidőn egy éjszakára a Casino összes helyiségeit átengedték a bálozóknak és a casinói élet egy napra megszűnt. A táncterem céljaira az I. em. éttermet használták fel. Egy-egy ilyen nagy bálon 250—300 személy is résztvett s a gyémántok pazar fénye méltó versenyre kelt a női bájakkal, alighanem ez utóbbiak előnyére.

Az utolsó ilyen nagy bál 1888 február hó 13-án tartatott, amelyen a trónörökospár is élénk részt vett, különösen a szépséges trónörökösne, ki fáradhatatlan táncosnőnek bizonyult, mert reggel 7 óráig, mikor a kocsi előállott, alig pihenve valamit, folyton táncolt.

A két trónörökösnek gyakori látogatása bizonyos fényt, nimbuszt szótt a Casino feje köré s ez a Casino tekintélyét mindenütt emelte. Ez volt a Nemzeti Casino életének legszebb korszaka. Aztán 1889 január hó 30-án megjött a döbbenetes hír Mayerlingből, hogy a daliás királyfi szíve megszűnt dobogni s a Monarchia gyászborult; de e gyászt a Monarchia másik fele nem érezte oly mélyen, mint Magyarország, melynek annyi szép reményét

temették el a szerencsétlen királyfival a Kapucinusok sírboltjába.

Vajjon, ha a végzet őt megkiméli, ugyanazon sors várt volna-e a Monarchiára? Vajjon elkövetkezett volna-e Trianon és hazánk megcsonkítása? Vagy az ő uralkodói egyénisége más irányba tudta volna terelni a történelem kerekeit és más sors jutott volna osztályrészünkül? Bár az idők méhébe senki sem láthat bele, mi magyarok sokszor felvethetjük ezt a kérdést.

Az 1835 január hó 25-én tartott közgyűlésen olvasták fel először azon végrendeleti nyilatkozatot, melyben a tagok kötelezik magukat, hogy végakarataikat idejekorán, még egészséges állapotukban el fogják rendelni és egyszersmint megígérték, hogy végrendeletükben a Casinóról is megemlékeznek és részére egy kis emlékjelet fognak hagyni.

Ezen végrendelet szövegét tulajdonképpen Széchenyi fogalmazta meg, de miként 1835 január 4-én Tasner Antalhoz intézett leveléből olvassuk, a szöveget azzal a felhívással mellékelte, hogy «...ezt egy kissé kitisztíttatni és Fáy barátunknak beadni kell, ki bizonyosan valami meglehetőst sőt jót fog belőle alkotni.»

Fáy Antal, irodalomtörténetünk e kiváló alakja, a Casino akkori egyik igazgatója a kérdéses fogalmazványt kissé átdolgozván, azon szövegezésben állapította meg, amely a Casino évkönyveiben a

«Tudnivalók» között ma is olvasható, — a bevezetést azonban Széchenyi fogalmazásában változtatlanul megtartotta.

A közgyűlés ezen végrendeleti nyilatkozat szövegét egyhangú helyesléssel fogadta és az első aláíró gróf Széchenyi István volt, aki kijelentette, hogy ő 1833 április hó 27-én kelt végrendeletében a Casinónak egy aranyserleget hagyományoz.

Hogy a fenségestől a nevetségest csak egy hajszál választja el, ez alkalommal is beigazolódik. Széchenyinek, az ország ekkor már elismert vezérének alig hangzottak el fenti szavai, felállott Szántói Szabó József részvényes és kijelentette, hogy ő még életében akar egy régi ezüst csészével kedveskedni, oly kívánsággal, «hogy halála után évenként egyszer valamely a Casinóban adandó nagy ebéd alkalmával abból a házigazda az ajánló emlékeztére kávéig igyék.» A csészét pár nap múlva át is adta, de hogy a csészeből ivott-e valaki kávéig az ajándékozó emlékére és hogy a csésze hova lett, annak nyomára nem akadtunk.

Széchenyi 1841 december 5-én módosított végrendeletében így intézkedett:

«17. A pesti Nemzeti Casino társaságnak ajándékozok egy kétszáz aranyat (200) érő serleget, melyet ti kedves barátim jó izléssel s im ezen felírással készíttetni ne terheltessetek: «Nem halt az meg, ki honosinak emlékeztében él» — oly

szoros feltétel alatt, hogy minden esztendőben tartassék ott egy részvényesi ebéd s akkor az én emlékezetemre ürítettessék ki az említett serleg, mely az akkori borok leghelyesebbikével legyen meg- s megtöltve.»

A Nemzeti Casino ezen hagyományt kegyelettel fogadván, 1861. évi január hó 30-án tartott közgyűlésén határozatilag kimondotta, hogy a «nagy hazafi Széchenyi István gróf emléke minden évben lakomával ünnepeltessék meg» s ez időtől kezdve évről-évre megtartatnak a kegyeletes ünnepélyek, hol a szónokul felkért tag kezében a Széchenyi serleggel tart emlékbeszédet a «legnagyobb magyar» felett.

Ezen alkalmat a szónokok gyakran közállapottainkra vonatkozó jelentőségteljes politikai nyilatkozatokra is felhasználják, miáltal ezen lakomák jelentősége a Casino falain túlra is kiterjed, úgy-hogy az a közönség élénk érdeklődésének tárgyát képezi.

Az első ünnepélyes lakoma 1864. évi február 4-én tartatott meg és a serleg kiürítése előtt báró Wenckheim Béla mondott emlékbeszédet. Ez idő óta — kivéve a világháború szomorú éveit — minden évben megtartattak a Széchenyi-lakomák s az ország legkitünőbb szónokai vették kezükbe a díszes serleget, hogy azt egy emlékbeszéd kíséretében halhatatlan alapítónk emlékére

ürítsék. Néhai Lipthay Béla báró, ez a nemes gondolkozású, ideális lelkű főúr 1883-ban egy a Corvinák mintájára kiállított művészi becsű albumot ajándékozott a Casinónak, miként ő ajánlásában mondja «kis emlékjelül», melybe a Széchenyilakomákon elmondott emlékbeszédek gyűjtetnek össze. Ezen emlékbeszédeket 1901-ben a Casino évkönyvében összegyűjtve ki is adta és ez idő óta ezek folytatólag a Casino évkönyveiben évről-évre közöltetnek.

A fentebb említett végrendeleti nyilatkozat vagy mint akkor mondták «testamentális végrendelet» a Casinóban kitétetvén, azt számosan írták alá és ezek neveit évről-évre a közgyűléseken felolvasták s amennyiben valaki meghalt, intézkedtek, hogy az örökösök a megígért emléket a Casinónak kiszolgáltassák.

Talán nem volna teljesen felesleges ezt a végrendeleti aláírást ismét felújítani, bizonyára volnának számosan, kik a Casinót érdekes, sőt értékes emlékekkel gazdagítanák.

Szerettük volna felsorolni évről-évre azon összegeket, mellyel a Nemzeti Casino a hazai jótékony és kulturális intézményeket segélyezte, de korlátolt terünk nem engedi, hogy erről részletes kimutatásban számoljunk el ; ott volt minden kulturális szükségletnél, minden nemzeti szerencsétlenségnél, minden hazafias intézmény bölcsőjénél és nemzeti

nagyjaink megdicsőítésénél. Csak néhány jelentősebb dolgot akarunk kiemelni:

Midőn a nemzet ezredéves történelmi multját ünnepelte, 10,000 frtot szavazott meg «a nemzeti fejlődés előmozdítása és a nemzeti nyelv terjesztése» céljaira és ezen összeget az akkor működő összes magyar kultúregyesületek között felosztotta.

1906-ban Rákóczi hamvai hazahozatalának örömnépe alkalmából 40,000 koronás alapítványt tett a M. kir. honvédségi Ludovika Akadémiában egy magyar ifjúnak honvédtisztte nevelésére.

A világháború kitörése után évről-évre nagy összegeket áldozott a háború áldozatainak támogatására és később a megszállott területekről elűzött tisztviselők, majd az Erdélyből elmenekült egyetemi ifjúság fölsegélyezésére.

Az 1919—20-ik években az akkor megszervezett nemzeti hadsereg felszerelésére egy nagyobb gyűjtés indult meg a Casinóban, mely e hazafias célra 3.370,000 koronát és két teljesen felszerelt és beidomított háttaslovet eredményezett.

Ezen években még számos más, több százezer koronát jövedelmező emberbaráti gyűjtést bonyolított le a Casino.

Csak egyről akarunk még megemlékezni. A Casino 1922-ben elhatározta, hogy alapításának közelgő 100 éves évfordulója alkalmából gyűjtést indít egy «Széchenyi-alap» megalkotására. A meg-

indított gyűjtés a tagok hozzájárulása és a Casino adományaiból öt év alatt 250 millió koronát eredményezett. A jubileum alkalmából a választmány úgy határozott, hogy ezen «Széchenyi-alap» kamatait felajánlja a Honvédelmi Minisztériumnak, azon kikötéssel, hogy az a Ludovika Akadémiát végzett 3 legjobb minősítésű honvédtiszt közül a Casino igazgatóságának választása szerint évenként annak fog felszerelésére kiadatni, ki viszonyainál fogva arra legjobban reá van utalva.

Az alapító levélben kiköttetik, hogy a kamatok 10 %-a évről-évre a tőkéhez csatoltatik és így a tőke évről-évre növeltetvén, a kamatok is automatické módon növekedni fognak.

Történetünkben elértünk a 100-ik év befejező napjáig s ha azon végigtekintünk, látjuk, hogy Széchenyinek célja a Nemzeti Casino megalkotásával az volt, hogy azt minden fontosabb társadalmi mozgalom gyűpontjává, kellemes és hasznos dolgok műhelyévé és magasabb célok eszközévé tegye.

Itt vetette el, itt érlelte meg a nagy Széchenyi állam-átalakító nagy eszméit, innen bocsátotta ki azokat szerte az országba, hogy a közvélemény kohójában megacélosodva megvalósuljanak; itt gyűjtötte össze azon férfiakat, kikre nagy műve kivitelében szüksége volt.

De mulasztást követnénk el, ha meg nem emlé-

keznénk a Nemzeti Casinónak a főváros fejlődésére gyakorolt nagy hatásáról.

A szórakozást, élvezet külföldön kereső arisztokráciát és nagybirtokos osztályt először a Nemzeti Casino gyűjtötte össze ; itt találtak kényelmes otthont, üdülést, szórakozást s mert a Casino útján, mely a születés, vagyon és szellem arisztokráciájának gyűlhelye lett, kellemes társadalmi élet fejlődött ki, megszerették a fővárost, abban állandó lakul palotákat emeltek s nem találták többé szükségesnek a külföldet oly gyakran felkeresni vagy mint azelőtt sokan tették, egész életüket ott leélni. A milliók, miket eddig külföldön fecséreáltak el, most bennmaradtak az országban, közintézetek emelkedtek, a hazai tudomány, irodalom, művészet, ipar és kereskedelem új lendületet, fejlődést vett, az egész közszellem átalakult és a fővárosban paloták nőttek ki a földből. Európa keletén máról-holnapra egy nagy város támadt, mely pár évtized alatt világvárosi arányokban nőtt és fejlődött azzá, amivé lett.

Ezen fejlődésben része van a Nemzeti Casinónak is.

Mint a Nemzeti Casino névtelen jegyzője, poros írások között kutatva kiástam a multak homályából ezen történetet, hogy a jövő nemzedék

is megismerje e társaskör eredetét, fejlődését és hatását a közéletre.

Munkámban elmerülve sokat gyönyörködtem ezen a 100 éves mult szereplő férfaiiban ; sokszor emeltem fel gyenge szemeimet azon nagy férfiúra, ki mint üstökös csillag vonult át a hon egén, de szemem elkáprázott e szellemóriásból kisugárzó fény láttára s ha valamit nem jól jegyeztem fel, méltóztassanak azt meggyengült szemeim rovására írni.

12-

32151/61